

всупереч волі підозрюваного. Як цілком зрозуміло, у правових системах Договірних Сторін Конвенції та в інших державах це правило не поширюється на використання в кримінальному провадженні матеріалів, які можуть бути отримані від обвинуваченого під примусом, матеріалів, які існують незалежно від волі підозрюваного, такі, як, між іншим, документи, отримані на підставі ордеру, змушування дихати в алкогільно-респіраторну трубку, аналізи крові, сечі, зразки шкіри для аналізу ДНК» (п. 68, 69) [4].

Таким чином, за практикою Європейського суду з прав людини фізична недоторканість особи охоплюється поняттям «приватне життя», що охороняється ст. 8 Конвенції (рішення від 26 березня 1985 року у справі «Х та У проти Нідерландів») [6] і стосується найбільш інтимних аспектів приватного життя, а обов'язкове медичне втручання, навіть незначне, становить втручання у це право. Отже, чинне кримінальне процесуальне законодавство пов'язує можливість примусового отримання доказової інформації від підозрюваного тільки у випадках, коли механізм одержання таких фактичних даних не передбачає від останнього активних вольових дій, а самі відомості про кримінальне правопорушення існують незалежно від емоційно-вольової сфери підозрюваного.

Список бібліографічних посилань: 1. Татаров О. Силоне відібрання біологічних зразків – порушення прав громадян // ЛігаБлоги: сайт. URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/23187.aspx> (дата звернення: 30.09.2017). 2. Стоянов М. Межі застосування примусу щодо підозрюваного // Протокол: юрид. інтернет-ресурс. URL: http://protokol.com.ua/ua/megi_zastosuvannya_primusu_shchodo_pidozryuvanogo (дата звернення: 30.09.2017). 3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.09.2017). 4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 4 листоп. 1950 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 30.09.2017). 5. Рішення «Саундерс проти Сполученого Королівства» // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: сайт. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=408> (дата звернення: 30.09.2017). 6. Х и У против Нидерландов: судебное решение от 26 марта 1985 г. // Европейская Конвенция о защите прав человека: право и практика: веб-портал. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461439/2461439.htm> (дата звернення: 30.09.2017).

Одержано 06.10.2017

УДК 343.13

Віктор Володимирович НАЗАРОВ,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Академії адвокатури України

СУПЕРЕЧЛИВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом у кримінальному провадженні. Його застосування залежить від ступеня покарання за вчинене кримінальне правопорушення, судимості особи, виконанні обов'язків, покладених на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, не виконання у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави і застосовується з метою запобігання та уникнення серйозних і непереборних ускладнень, які можуть негативно позначитися на правоохоронних інтересах, а також для своєчасного впливу на поведінку ненадійного або недобросовісного учасника кримінального провадження. Крім того, його застосування може мати місце лише за наявності дійсної на те необхідності, за визначеними в законі метою, підставами, обставинами, що враховуються при обранні запобіжного заходу і з додержанням визначеного процесуального порядку. При цьому в основі рішення про застосування запобіжного заходу завжди повинна бути сукупність конкретних реальних фактичних даних (доказів), що свідчать про необхідність попередження неналежної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини тримання під вартою може бути виправдане в кожному випадку, якщо існують конкретні вказівки на справжні інтереси суспільства, які, попри презумпцію невинуватості, переважають правило поваги до особистої свободи.

Закон зобов'язує слідчого суддю і суд підходити до вирішення питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не механічно, а оціночно за кожною окремою підставою, керуючись у цьому разі засадою презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини й правилом щодо тлумачення всіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтується підозра (обвинувачення) та ризиків, на користь підозрюваного (обвинуваченого).

Разом з тим практика застосування зазначеного запобіжного заходу є суперечливою й не вирізняється однозначністю, а виключне право держави на примус не у всіх випадках застосовується відповідно до вимог КПК України. Досить часто спостерігається негативна тенденція його безпідставного застосування до осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. Так, під час узяття під варту підозрюваного слідчим суддею не завжди перевіряється: наявність ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України; відповідність поданого клопотання слідчого чи прокурора про застосування запобіжного заходу вимогам ст. 184 КПК, а також своєчасність надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу; вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення; дотримання підозрюваним умов запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; не враховуються вік особи, соціальні зв'язки підозрюваного в місці його постійного проживання, наявність роботи, постійного місця проживання, репутація підозрюваного. Насправді беруться до уваги визнання або невизнання підозрюваним своєї вини в учиненні злочину, наявність у минулому судимостей або проживання не за місцем провадження досудового розслідування, тобто продовжується стара традиція підтримки сторони обвинувачення й формального дослідження матеріалів проваджень, що суттєво сприяє порушенню прав і законних інтересів громадян.

Однією з ключових новацій КПК у світлі вимог, що пред'являються до України європейським співтовариством було використання альтернативних запобіжних заходів. Відповідно до ч. 3 ст. 183 КПК України слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК України. Однак тут виявляються, принаймні, дві супутні проблеми. По-перше, в Україні останнім часом можна спостерігати тенденцію встановлення суддями застав, розмір яких незрівнянний з вагою інкримінованих злочинів, і вони перетворюються в нездійсненну вимогу в силу надзвичайно високого розміру. По-друге, банки відмовляються надавати заставні суми, і пошук коштів стає справжньою проблемою.

Як правило, в Україні суд практикує щодо осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів, презумпцію винуватості, і визначає заставу, виходячи з розміру заподіяної злочином шкоди, а не з розміру доходів підозрюваного і суми, достатньої для забезпечення явки підозрюваного в суд, як має бути. Прикладом цього є визначення Печерським судом м. Києва розміру застави для директора ДП «Укрінтеренерго» В. Зиневича у сумі 365 млн грн [1].

Розмір застави повинен гарантувати виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків і не повинен служити нездоланною перешкодою для звільнення з-під варті. Однак, судячи з практики, яку ми спостерігаємо, для наших судів максимальної межі не існує. Часто розмір застави є невідповідним і свідомо непосильним для підозрюваного.

У таких ситуаціях показовим є досвід США, де існують спеціальні агентства професійних поручителів під заставу (bail bondsmen). У кожному місті є по кілька фірм, що займаються поручительством, які розташовані поруч з тюрмами або залами судів. До них звертаються, якщо у затриманого немає коштів для внесення застави, і професійний поручитель вносить гроші за неї.

Таке агентство забезпечує звільнення підозрюваного в обмін на заставу у вигляді грошових коштів, активів або облігацій. Заставна установа несе відповідальність за те, щоб особа прибула в суд в день судового розгляду. Якщо особа не з'являється в суді (попросту

збігає, це називається jump bail), агентство може найняти «мисливця за головами», щоб відстежити його. Згідно із законом США 1872 р поручитель має право на це. В Україні такої практики, звісно, немає, тому забезпечувати ризики складніше [2].

Дослідження в США показали, що люди, яким вдається внести заставу, згодом, як правило, уникають тюрми, а часто і обвинувального вироку. Це пояснюється тим, що людину, що знаходиться в ув'язненні, простіше схилити до визнання вини, їй складніше протистояти обвинуваченню.

У сучасних українських реаліях в СІЗО порушуються абсолютно всі норми і умови утримання, харчування та санітарні вимоги. Людина, вина якої ще не доведена, потрапивши в слідчий ізолятор, виявляється в ситуації, коли на неї легко можна чинити психологічний або фізичний вплив з метою примусу до дачі «потрібних» показань або схилити до угоди зі слідством.

При визначенні оптимальності застосування тримання під вартою також необхідно враховувати ступінь соціальних витрат на його реалізацію. У цьому сенсі тримання під вартою найбільш дорогий запобіжний захід. Держава витрачає сотні мільйонів гривень щорічно на тюремне утримання підозрюваних (обвинувачених), які потенційно можуть бути або виправдані, або засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Слід відмітити, що сьогодні особи, які перебувають або перебували в місцях ув'язнення, дедалі частіше подають позови відносно держави щодо порушення міжнародних правових стандартів їх тримання. Найбільш «популярною» причиною задоволення Європейським судом з прав людини вимог українських заявників залишається порушення Україною розумних строків і умов тримання осіб під вартою.

Отже, у кримінальній політиці України має бути збалансована система запобіжних заходів, держава має створювати умови, щоб співпрацювати з людиною і сприяти її виправленню. Проте існуюча судова практика ставить під сумнів ефективність реформи кримінальної юстиції загалом та обрання запобіжних заходів зокрема.

Список використаних джерел: 1. Українські суди починають визначати розмір застави у надзвичайно великих розмірах // Протокол: юрид. інтернет-ресурс. URL: http://protokol.com.ua/ua/ukrainski_sudi_pochinayut_viznachati_rozmir_zastavi_u_nadzvichayno_velikih_rozmirah (дата звернення: 28.09.2017). 2. В Украине появилась компания, которая вносит залоги в уголовном процессе // Суд Инфо: судеб.-юрид. газ. URL: <http://sud.ua/ru/news/sud-info/104843-finansovaya-kompaniya-alta-kapital-kak-amerikanskiy-opyt-zaloga-v-ugolovnom-proizvodstve-vpervye-adaptirovali-k-ukraine-50bc72> (дата звернення: 28.09.2017).

Одержано 04.10.2017

УДК 343.1

Анна Олександрівна НАУМОВА,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ЗАКОНОДАВСТВА

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Відповідно до вимог ст. 3 Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Цей конституційний принцип дотримання прав людини, у тому числі у сфері кримінального судочинства, пов'язує і обмежує дії держави, її органів та посадових осіб. Так, глава 9 Кримінального процесуального кодексу України «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов» регламентують